

**Слуги тьми проти служителів Мельпомени.
З історії репресованих митців Харківського державного українського
драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка.**

У 30-ті роки 20 століття сталінська система перейшла до широкого та систематичного терору проти власного народу.

Складовою репресивної політики НКВС стали так звані «національні операції», зокрема «операція польська».

Її метою був «розгром антирадянської польської розвідки та диверсійно-повстанської низової мережі «Польської організації військової» – організації, що виникла в уяві НКВС.

Під час «польської операції», спрямованої на знищення польської нацменшини та інших громадян, які мали хоча б якийсь зв'язок із Польщею, в УРСР було заарештовано 56516 осіб, з яких 44467 – етнічні поляки. 70 % цих людей засудили до розстрілів або до різних термінів ув'язнення.

Позбавити Слобожанщину від представників так званих «ворожих націй» покладалося на 3 відділ УДБ УНКВС Харківщини.

Спираючись на оперативний наказ М. Єжова № 00485 від 11 серпня 1937 року «Про ліквідацію польських диверсійно-шпигунських груп та організацій ПОВ», виконувач обов'язків начальника УНКВС Харківської області Л.Ф. Рейхман, розробив власну директиву № 612 від 19 серпня 1937 року, що значно розширювала контингент осіб, які підлягали арешту. Зокрема, до осіб, які мали бути репресованими, потрапляли: 1) перебіжчики з Польщі, незалежно від того, коли саме вони перейшли кордон Радянського Союзу; 2) галичани, військовослужбовці армії Петрушевича, які лишилися в СРСР, а також ті, хто прибув у різні роки до Радянського Союзу; 3) вихідці з Польщі та прикордонної смуги, відносно яких наявні компрометуючі матеріали; 4) особи, запідозрені у польському шпигунстві незалежно від їхньої національності.

Загалом етнічна чистка у Харківській області мала відбуватися за 16-ма критеріями, за завчасно розробленим сценарієм. В НКВС задалегідь готувалися плани на знищення співвітчизників.

Серед жертв фальсифікації опинилися і майстри сцени Харківського державного українського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка – Йосиф Ілліч Павловський та Михайло Петрович Жаданівський, а також помічник режисера театру Олександр Юліанович Савицький.

Про маловідомі біографічні факти цих діячів мистецтва та останні дні їхнього життя дізнаємося з пожовтілих від часу сторінок архівно-слідчої справи, яка зберігається у Державному архіві Харківської області.

Й.І. Павловський був заарештований 3 відділом УДБ ХОУ НКВС по Харківській області 7 листопада 1937 року за обвинуваченням у «проведенні шпигунської роботи на користь однієї іноземної держави».

В анкеті заарештованого записано: «народився 6 січня 1902 року, уродженець м. Галич, Галіція, із селянської родини, за національністю

українець, підданий СРСР, позапартійний, освіта середня, до арешту працював актором театру ім. Т.Г. Шевченка».

На перших допитах, зафіксованих у протоколах, Й.І. Павловський розповідає, що до 1914 року він разом з батьками мешкав у містечку Галич (колишня Австрія, потім Польща), навчався в народній школі. У серпні 1914 року, коли територія Східної Галичини була зайнята російськими військами, його разом із братом та іншими дітьми вивезли з прифронтової смуги вглиб Росії. У грудні 1914 року він опинився у Петрограді. Потім були дитячі притулки, навчання теслярній справі, з 1916 по 1918 рік – праця у друкарні. Повернутися на Батьківщину вдалося лише у червні 1918 року. Вдома він застав матір та зруйноване війною господарство.

До 1923 року Й.І. Павловський проживав в Галицькій частині Польщі. Безробіття та небажання іти на військову службу до польської армії змусили його перейти кордон Радянського Союзу. Сталося це в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1923 року. Після звільнення з під варти за нелегальний перетин кордону він поїхав до Харкова, де став на облік в ДПУ.

У протоколі допиту запис про нелегальний перетин Й.І. Павловським кордону виділений червоно-коричневим олівцем. Саме цю обставину органи радянської безпеки використали для обґрунтування карного переслідування Й.І.Павловського.

Реальні відомості незабаром були змінені та перекручені за сценарієм слідчого, відповідно до якого заарештований виявився агентом польської розвідки та прибув до Радянського Союзу з метою проведення диверсійної шпигунської діяльності на користь Польщі.

Показовим є те, що протягом кількох місяців Й.І. Павловський на допитах рішуче відкидав ці звинувачення.

Документи не розповідають, як проходили допити та що відбувалося між ними, однак неважко здогадатися: перебував актор під арештом – як у пеклі. Через п'ять місяців, 5 квітня 1938 року, Й.І. Павловський на допиті, «зізнається», що «займався шпигунською та контрреволюційною діяльністю на користь польської розвідки, збирав відомості про будівництво в Харкові, про роботу польських шкіл, про польське та галицьке населення, яке мешкало у Харкові, їх настрої та невдоволення заходами радянської влади», до того ж «провадив антирадянську та контрреволюційну агітацію серед колективу театру, в якому працював».

Далі у матеріалах справи з'являються нові імена жертв фальсифікацій органів НКВС. Ними стали інші співробітники Харківського драмтеатру ім. Т.Г. Шевченка – Михайло Петрович Жаданівський та Олександр Юліанович Савицький, яких Й.І. Павловський нібито «завербував агентами польської розвідки в 1937 році».

Із матеріалів архівно-слідчої справи дізнаємося, деякі біографічні відомості про них.

М.П. Жаданівський народився 9 листопада 1896 року, він – уродженець с. Іванківці Полтавської губернії, українець, навчався в Одеській духовній семінарії. З 1916 по 1918 рік служив в царській армії, навчався у

школі прапорщиків. У 1919 році був мобілізований до Петлюрівської армії, де прослужив півроку у чині хорунжого. Потім поїхав до Одеси навчатися у театральному інституті, після закінчення якого, в 1921 році вступив до театральної української студії (якої саме не зазначається). Останнім місцем його роботи стала сцена Харківського театру ім. Т.Г.Шевченка, де він працював актором.

О.Ю. Савицький народився в березні 1889 року в с. Зрайки Київської губернії, за національністю українець. У 1919 році працював у театрі в м. Києві, потім як прапорщик царської армії був мобілізований до армії Денікіна. Після її розгрому опинився у Польщі, де до 1923 року перебував у таборах. Восени 1923 року повернувся до України, став на облік в органах ДПУ як особа, позбавлена виборчих прав через службу в білогвардійських військах, потім улаштувався на роботу до Київського театру «Березіль».

Доречним буде згадати, що засновник та режисер українського національного театру «Березіль» Лесь Курбас, ув'язнений судовою трійкою при колегії ДПУ УСРР 9 квітня 1934 року до п'яти років позбавлення волі за звинуваченням в участі у контрреволюційній українській військовій організації, був розстріляний в 1937 році в Соловецькій в'язниці.

У 1926 році театр переводять із Києва до Харкова – тодішньої столиці УСРР, де в 1935 році його перейменовують у Харківський державний український драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка. О.Ю. Савицький переїхав до Харкова разом із театром, у якому працював помічником режисера.

М.П. Жаданівський та О.Ю. Савицький були заарештовані 20 квітня 1938 року за звинуваченням у тому, що вони є «агентами польської розвідки».

Співробітники 3 відділу УДБ ХОУ НКВС, які учиняли допити, неабияк попрацювали. Їм вдалося в перший же день арешту добути «зизнання» заарештованих у скоєнні злочинів.

Із записів протоколу допиту М.П. Жаданівського від 20 квітня 1938 року випливає, що він «прийняв пропозицію Павловського Й.І. надавати відомості шпигунського характеру вразі війни». На питання, які відомості шпигунського характеру він передавав Павловському, М.П. Жаданівський відповідає: «Ніяких відомостей шпигунського характеру я Павловському не передавав, так як він їх не вимагав, а навпаки заявив, щоб до отримання відповідних вказівок я ніяких відомостей не збирав».

Цією відповіддю він фактично відкидав абсурдні звинувачення на свою адресу, кричав про свою невинуватість.

Того ж дня на допиті О.Ю. Савицький дає схожі свідчення, що на мирний час він ніяких завдань не отримував, і тому ніякої шпигунської діяльності не проводив.

Показання О.Ю.Савицького, які зберігаються у протоколі очної ставки між ним та Павловським Й.І. від 20 квітня 1938 року, не лишають сумніву у сфабрикованості обвинувачень проти фігурантів справи: «Сьогодні, оказавшись в одной камере с Павловским, последний мне заявил, что он дал обо мне показания, но они ложные». Більш того О.Ю. Савицький на допиті

спростував показання Й.І. Павловського «про його залучення до розвідувальної роботи».

Не важко уявити стан людини, яка потрапила до енкаведистської інквізиції та була поставлена перед божевільною необхідністю власного обмовляння. Кати НКВС уміли зламати дух людини та примусити її «зізнатися» в неіснуючих злочинах. Так сталося і з заарештованими, які проходили по цій справі. Кожен, зрештою, «визнав» свою провину.

Заключна постанова оперуповноваженого 3 відділу УДБ ХОУ НКВС з обвинувачення Й.І.Павловського, М.П. Жаданівського та О.Ю. Савицького за ст. 54-1 п. «а» КК УРСР розпочинається гучною заявою: «В процесі ліквідації польського шпигунського підпілля в Харківській області 3 відділом УДБ УНКВС викритий резидент польської розвідки Павловський Й.І.».

Відповідно до цієї постанови Й.І. Павловського обвинуватили у тому, що він є «резидентом польської розвідки, систематично займався шпигунством, готував диверсійний акт – підпал театру, особисто завербував для шпигунської діяльності М.П. Жаданівського та О.Ю. Савицького». Проте, в чому конкретно полягала ця шпигунська діяльність, у постанові не йдеться. М.П. Жаданівського та О.Ю. Савицького обвинуватили у тому, що вони є «агентами польської розвідки та за завданням Павловського Й.І. мали займатися військовим шпигунством під час війни».

Далі справа передавалася на розгляд особливої трійки при Харківському обласному управлінні НКВС.

23 квітня 1938 року особлива трійка УНКВС винесла безапеляційний вирок: «Павловського Йосифа Ілліча, Жаданівського Михайла Петровича, Савицького Олександра Юліановича розстріляти, їх особисте майно конфіскувати».

Вирок було виконано 1 червня 1938 року.

Лише через п'ятдесят років після цих страшних розстрілів справа репресованих була переглянута (за заявою сина Савицького О.Ю.). Слідчий УКДБ УРСР по Харківській області у своєму висновку від 25 лютого 1988 року встановив, що «висунуті проти Й.І. Павловського, М.П. Жаданівського та О.Ю. Савицького обвинувачення ґрунтувалися лише на особистих визнаннях ними своєї провини. До того ж їхні свідчення мають неконкретний, суперечливий характер та не підтверджені іншими об'єктивними даними...».

11 березня 1988 року президія Харківського обласного суду скасувала постанову особливої трійки УНКВС по Харківській області від 23 квітня 1938 року стосовно Й.І.Павловського, М.П. Жаданівського та О.Ю. Савицького через відсутність у їхніх діях складу злочину.

Довгі роки справи та вироки засуджених по політичним статтям зберігалися в архівах НКВС-КДБ в суворій таємниці.

Сьогодні повернено імена багатьох безвинних жертв, засуджених та знищених тоталітарним комуністичним режимом. Так само настав час повернути історії несправедливо забуті імена митців Харківського державного українського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка –

Й.І. Павловського, М.П. Жаданівського та О.Ю. Савицького. Без цього історія нашого краю буде неповною, а отже, і не до кінця правдивою.

ВАЛЕНТИНА ПЛИСАК,
головний спеціаліст
Державного архіву
Харківської області